

УДК 340.69:351.713

С. А. Дуженко, здобувач кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЕКСПЕРТА У ПРОВАДЖЕННІ У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ

Висвітлено особливості та недоліки правового статусу експерта як суб'єкта провадження у справах про порушення митних правил, значення практичних результатів його діяльності, а також окреслено напрямки подальшого вдосконалення митного законодавства з цих питань.

Ключові слова: *правовий статус; експерт; відповідальність; провадження у справах про порушення митних правил; експертиза.*

This article is about peculiarities and shortcomings of legal standing of expert as an entity in cases about customs regulations violations, it indicates by the importance of practical results of its activity, and also it outlines the direction of the further improvement of customs legislation in these issues.

Key words: *status (legal standing); expert; responsibility; proceedings in violation of customs regulations cases; expertise.*

Постановка проблеми. Специфіка здійснення провадження у справах про порушення митних правил зумовлює те, що співробітники митних органів мають володіти не тільки тими знаннями, які їм дають юридичні й економічні вищі, достатні для роботи у галузі юриспруденції, але й знаннями митного законодавства (у тому числі міжнародних митних норм, правил і стандартів) і практики його застосування, психології, використання технічних засобів та іншими знаннями, що дозволяють повною мірою виконувати завдання, покладені на митну службу.

Безперечно, певний обсяг цих завдань не може бути реалізований лише з використанням загальних знань і тривалого практичного досвіду співробітників митних органів, саме тому надати необхідну допомогу покликані експерти, які володіють специфічними, вузькогалузевими знаннями.

З огляду на зазначене, експерт і результати його практичної діяльності мають суттєве значення для провадження у справах про порушення митних правил.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ролі й участі, процесуального статусу експерта у провадженні у справах про порушення митних правил висвітлювались у працях С. В. Ківалова, Л. В. Калаянної, А. В. Дурик, В. В. Нижникової, В. В. Прокопенко, Д. В. Приймаченка та ін.

Однак ці наукові дослідження проводилися ще до прийняття Митного кодексу України у 2012 р., отже, багато аспектів цієї проблеми залишаються недостатньо вивченими, що й зумовило вибір даної теми.

Мета статті – висвітлення проблемних питань правового регулювання процесуального статусу експерта у провадженні у справах про порушення митних правил і значення практичних результатів його діяльності, а також пошук шляхів оптимізації наявних правових норм.

Таким чином, завдання статті обумовлені необхідністю дослідження правового забезпечення статусу експерта у провадженні у справах про порушення митних правил, аналізу його прав та обов'язків. Крім цього, важливо вивчити питання регулювання проведення експертизи та практичного значення її результатів, а також розробити й обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення митного законодавства у цій сфері.

© С. А. Дуженко, 2014

Виклад основного матеріалу. Процесуальний статус експерта як суб'єкта провадження у справах про порушення митних правил у чинному Митному кодексі України (далі – МК України), порівняно з МК України 2002 р., жодних змін не зазнав.

Відповідно до положень ст. 502 МК України передбачено, що експертом може бути особа, яка має необхідні знання для надання відповідного висновку [1]. Обов'язкова умова для отримання такого посвідчення – базова освіта (митна, юридична, товарознавча, мистецтвознавча тощо), знання основ митної справи й експертизи, а також його висока кваліфікація, яка залежить від його інформаційної активності та професійної інформативності [2, 29].

Участь експерта у зазначеному провадженні в кожному випадку зумовлена особливостями самого правопорушення, оскільки предмети, знаряддя чи засоби його вчинення наявні у значній кількості їх складів як обов'язкові елементи. Саме об'єктивна оцінка цих елементів здебільшого і потребує спеціальних знань, якими володіє експерт. Зокрема, у тих випадках, коли експертиза проводиться з метою з'ясування найменування товарів і предметів, складу елементів, що до нього входять; способу та умов їхнього виготовлення; відповідності конкретного товару чи предмета певним стандартам; вартості; оцінки художньої, історичної, культурної цінності предметів тощо.

Хоча не виключається можливість призначення експертизи у справі про порушення митних правил лише для забезпечення більшої об'єктивності й обґрунтованості проведеного розслідування.

Це підтверджує Л. В. Калянова, яка зазначає: що така експертиза є надійним та ефективним інструментом митних органів у процесі доведення фактичних обставин правопорушення, результати якої є визначальними доказами у справі [3, 8]. На суттєве доказове значення висновку експерта вказував також Д. В. Приймаченко [4].

Незважаючи на сталість процесуального статусу експерта, певні зміни у митному законодавстві щодо самої експертизи все ж з'явилися.

МК України 2012 р. припинив суперечки дослідників провадження у справах про порушення митних правил щодо належності експертизи у таких справах до судової, визначивши, що вона такою не є.

За таких обставин на неї не поширюються положення Закону України “Про судову експертизу” [5], а порядок її призначення, проведення та одержання результатів урегульовано виключно нормами ст. 515–517 МК України. Зауважимо, що вперше особі, щодо якої порушено справу зазначеної категорії, надано право на проведення незалежної експертизи (ч. 2 ст. 515 МК України).

Переходячи до суб'єктного складу, зазначаємо, що експертом у справі може бути як експерт спеціалізованого органу з питань експертизи та досліджень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, або його відокремленого підрозділу, так і експерт інших установ або взагалі окремих спеціаліст.

Визначальна у даному моменті воля посадової особи органу доходів і зборів, у провадженні якої перебуває справа про порушення митних правил, а також і особи, щодо якої порушено таку справу.

Спеціалізованим органом з питань експертизи та досліджень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, є Спеціалізована лабораторія з питань експертизи та досліджень Міністерства доходів і зборів України, яка утворена до Постанови Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 № 229 “Про утворення територіальних органів Міністерства доходів і зборів” [6]. Ця лабораторія замінила Центральне митне управління лабораторних досліджень та експертної роботи, яке припинило своє існування внаслідок реформи Державної митної служби України [7, 71].

Відповідно до п. 3 Положення про Спеціалізовану лабораторію з питань експертизи та досліджень Міндоходів, яке затверджено наказом Міністерства доходів і зборів України

від 29.05.2013 № 133, одним з основних її завдань є проведення досліджень та здійснення експертної діяльності у митній сфері [8].

Згідно з абз. 4 п. 12 Положення про Спеціалізовану лабораторію з питань експертизи та досліджень Міндоходів передбачено, що для виконання завдань, покладених на Спеціалізовану лабораторію, в її структурі можуть створюватись відокремлені підрозділи, а також окремі робочі місця посадових осіб Спеціалізованої лабораторії за місцезнаходженням територіальних органів Міндоходів.

У свою чергу, експерти інших установ чи окремі спеціалісти можуть бути залучені до участі в провадженні у справах про порушення митних правил у разі відсутності у них зацікавленості в результатах розгляду справи, а також за умови, що вони володіють спеціальними знаннями в науці, техніці, мистецтві, релігії чи інших галузях, достатніми для здійснення необхідної експертизи та надання експертного висновку, який, крім іншого, міститиме об'єктивні висновки з поставлених перед ним питань (ч. 3 ст. 502 МК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 502, 516 МК України експерт може призначатися лише посадовою особою органу доходів і зборів, у провадженні якої перебуває справа про порушення митних правил, у разі потреби в спеціальних знаннях.

Суд (суддя) позбавляється такого права цілком вмотивовано, оскільки він може здійснювати лише розгляд справи по суті, а не проводити розслідування у ній.

Положеннями ч. 4 ст. 502 МК України чітко визначено процесуальні права експерта, якому доручено проводити експертизу в справах про порушення митних правил, а саме: ознайомлюватися з матеріалами справи, які стосуються предмета експертизи та заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів, необхідних для надання висновків.

Крім цього, експерт у разі потреби може залучатися до взяття проб і зразків, потрібних для проведення експертизи.

Зважаємо, що постановлені перед ним питання не мають виходити за межі його спеціальних фахових знань, для цього перед призначенням слід з'ясувати відомості щодо професіоналізму та компетентності конкретного експерта.

Обов'язок експерта – проведення призначеної експертизи, оскільки відповідне рішення посадової особи органу доходів і зборів обов'язкове як для експерта, так і для посадових осіб підприємства, де він працює.

Відповідно до вимог ч. 3 ст. 515 МК України висновок експерта має бути складено у письмовій формі від власного імені та містити суть проведеної ним експертизи й обґрунтування відповіді на поставлені питання. При цьому, якщо експерт під час проведення експертизи встановить обставини, що мають значення для справи, з приводу яких йому не було поставлено запитань, він має право викласти ці обставини у своєму висновку (ч. 4 ст. 515 МК України). Його висновок не має виходити за межі його спеціальних знань.

Висновок експерта, як зазначено у ч. 5 ст. 515 МК України, не обов'язковий для посадової особи органу доходів і зборів, у провадженні якої перебуває справа про порушення митних правил. У разі незгоди цієї особи з висновком експерта у постанові, яка виноситься у справі, має міститись обґрунтування такої незгоди.

В аналізі зазначеної норми очевидний недолік, який допущено законодавцем, що суттєво впливає на її зміст.

Посадова особа органу доходів і зборів, у провадженні якої перебуває справа про порушення митних правил та яка призначала експертизу, за жодних обставин не збігається з особою, вповноваженою від імені митниць розглядати такі справи. За таких обставин вбачається за необхідне ч. 5 ст. 515 МК України викласти у такій редакції, не змінюючи при цьому її змістовного навантаження, а саме: “ч. 5. Висновок експерта не є обов'язковим для посадової особи органу доходів і зборів, яка уповноважена розглядати справи про порушення митних правил. У разі незгоди цієї особи з висновком експерта у постанові, яка виноситься у справі, має міститись обґрунтування такої незгоди”.

Зазначене, на нашу думку, пояснює те, що приписами МК України не передбачено можливості проведення нової експертизи у разі, коли висновок експерта необґрунтований чи суперечить іншим матеріалам справи або взагалі викликає сумніви в його правильності.

Крім того, ч. 6 ст. 515 МК України передбачено випадки, за яких може бути призначена повторна експертиза, проведення котрої доручається вже іншому експертові (експертам). Це можливо в разі неналежної якості або повноти висновку експерта.

Зауважимо, що і в даній нормі законодавець допустив очевидний недолік, який дещо нівелює зміст цієї норми.

Для з'ясування її належного змісту звернемося до положень низки процесуальних кодексів України, що регулюють аналогічні правовідносини.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 85 Кодексу адміністративного судочинства України, якщо висновок експерта буде визнано неповним або неясним, суд може призначити додаткову експертизу, яка доручається тому ж або іншому експертові (експертам) [9]. Аналогічна норма закріплена у ч. 1 ст. 150 Цивільного процесуального кодексу України [10].

Натомість, якщо висновок експерта буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи чи викликає сумніви в його правильності, суд може призначити повторну експертизу, яка доручається іншому експертові (експертам) (ч. 2 ст. 85 КАСУ, ч. 2 ст. 150 ЦПК України).

Таким чином, помилка законодавця очевидна та підлягає усуненню шляхом внесення відповідних змін. Ураховуючи, що ключовою підставою для призначення нової експертизи, відповідно до ч. 6 ст. 515 МК України, є все ж таки її неналежна якість і неповнота, слово "повторна" слід замінити на "додаткова". При цьому звернути увагу на принципову позицію законодавця щодо того, що нова експертиза має бути доручена іншому експертові (експертам).

Неврегульованим, на нашу думку, вбачається питання доцільності проведення нової експертизи у справі про порушення митних правил, якщо порушення прав інтелектуальної власності під час переміщення через митний кордон України товарів, щодо яких прийнято рішення про тимчасове зупинення митного оформлення, буде підтверджено висновком експертизи, проведеної відповідним уповноваженим органом.

Беззаперечний лише той факт, що в такому випадку орган доходів і зборів у встановленому МК України порядку порушує справу про порушення митних правил, а товари – безпосередні предмети правопорушення – вилучає (ч. 14 ст. 399 МК України).

Відповідно до приписів МК України, якими врегульовано порядок і процедуру здійснення провадження у справах про порушення митних правил, експертиза, яка проведена до порушення такої справи, жодного правового значення та юридичних наслідків для вирішення справи не має.

Таким чином, вбачається за необхідне проводити нову експертизу, саме нову, а не повторну чи додаткову, результат якої всім і так заздалегідь відомий. При цьому витрачаються як трудові ресурси експерта, так і матеріальні ресурси держави, яка оплачує його роботу.

За таких обставин із метою оптимізації цих питань вважаємо за доцільне розглянути на законодавчому рівні питання щодо можливості врахування висновку експерта як доказу під час вирішення справи про порушення митних правил, якщо його отримано в ході здійснення митного контролю та виконання митних формальностей.

Повертаючись до процесуального статусу експерта як суб'єкта провадження у справах про порушення митних правил, пропонуємо звернути увагу на врегулювання питання відповідальності експерта в разі порушення ним його процесуальних обов'язків.

Це питання, на жаль, врегульовано у законодавстві на досить низькому рівні, що створює умови для зловживання експертами своїми правами як під час проведення експертиз, так і в ході виготовлення висновків за їхніми результатами.

Відповідно до ст. 384 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність експерта за свідомо неправдивий висновок лише під час провадження досудового розслідування [11]. Натомість, до адміністративної відповідальності експерта можна притягнути лише у разі його

злісного ухилення від явки в суд, що передбачено ч. 2 ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення [12]. Знову ж таки жодної відповідальності за недбале чи умисно неналежає проведення ним експертизи та виготовлення висновку. Такий стан не сприяє ефективній участі експерта у провадженні у справах про порушення митних правил.

Крім цього, законодавець виявляє певну недалекоглядність у питанні визначення відповідальності експерта. Така позиція зумовлена тим, що розгляд справ про порушення митних правил, крім суду (судді), також здійснюють ще й органи доходів і зборів, що визначено ч. 1 ст. 522 МК України. Однак експерт взагалі не несе відповідальності у разі його злісного ухилення від явки до посадової особи, яка вирішує справу по суті.

Погоджуємося з позицією Д. В. Приймаченка з цього приводу, який зазначив, що, визначаючи процесуальний статус експерта, потрібно було б законодавчо закріпити його обов'язок з'явитися за викликом органу (посадової особи), у провадженні якої перебуває справа, а також надати йому право ставити особі, котра притягається до відповідальності, свідкам запитання, що стосуються предмета експертизи, і бути присутнім під розгляду справи [13, 6].

Вважаємо, що на законодавчому рівні обов'язково має бути передбачена відповідальність експерта за надання свідомо неправдивого висновку та ухилення від надання висновку у справі про порушення митних правил.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи викладене, вважаємо, що правове становище експерта у провадженні у справах про порушення митних правил потребує подальшого детальнішого законодавчого регулювання, що якісно сприятиме всебічності, повноті й об'єктивності з'ясування обставин кожної справи і, як наслідок, укріпленню стану законності під час здійснення провадження.

Список використаних джерел:

1. Митний кодекс України від 13.03.2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44–45, 46–47, 48. – Ст. 552.
2. Дусик А. В. Правовий статус експерта у провадженні по справах про порушення митних правил / А. В. Дусик // Митна справа. – 2002. – № 1. – С. 27–35.
3. Калайнова Л. В. Експертиза при провадженні справ про порушення митних правил та контрабанду : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Теорія управління; адміністративне право та процес; фінансове право; банківське право” / Л. В. Калайнова. – Одеса, 2001. – С. 8.
4. Приймаченко Д. В. Докази у провадженні у справах про порушення митних правил : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Теорія управління; адміністративне право та процес; фінансове право; банківське право” / Д. В. Приймаченко. – Ірпінь, 2002. – С. 14.
5. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
6. Про утворення територіальних органів Міністерства доходів і зборів [Електронний ресурс] : Постанова, Перелік від 20.03.2013 № 229 / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/229-2013-p/print1389960753472485>
7. Карпенко Г. Л. Місце і роль спеціалізованої лабораторії з питань експертизи та досліджень в системі органів Міністерства доходів і зборів України / Г. Л. Карпенко // Митна справа. – 2013. – № 4. – С. 69–75.
8. Про затвердження Положення про Департамент спеціалізованої підготовки та кіннологічного забезпечення Міндоходів та Положення про Спеціалізовану лабораторію з питань експертизи та досліджень Міндоходів [Електронний ресурс] : наказ Міндоходів України від 29.05.2013 № 133. – Режим доступу : <http://www.sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura/spetsializovan-departament-ta-org/spetsializovana-laboratoriya-z-pitan-e/diyalnist/normativna-baza-sled-/print-62789.html>

9. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 35–36, 37. – Ст. 446.

10. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 40–42. – Ст. 492.

11. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

12. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

13. Приймаченко Д. В. Суб'єкти провадження у справах про порушення митних правил: проблемні питання процесуального статусу / Д. В. Приймаченко // Митна справа. – 2006. – № 6. – С. 3–6.